

Van 't stadt en schoone buytens: een kijk op Brussel en omgeving in de 18^{de} eeuw

Tentoonstelling in het Brusselse stadhuis, tot 13/ 01/ 2008

Aandacht voor de stad en voor de omgeving

Vanaf de 15^{de} eeuw groeit Brussel door diverse factoren uit tot een 'princelijke' hoofdstad van de Nederlanden. Tot het einde van de 18^{de} eeuw heeft de stad ook het financieel en juridisch controlerecht op de gebieden buiten de omwalling. In diezelfde periode groeit ook de internationale traditie om steden, bezittingen van adel en clerus of gebouwen en het landschap binnen en buiten de stadsmuren af te beelden. De eerste afbeeldingen waren stadsplannen. Ze hadden, gemaakt in opdracht van vorsten of hun plaatsvervaarders, in eerste instantie een militair belang. Ze verschaften daarnaast ook nuttige informatie over eigendomsbezit en over de waterbeheersing. Het oudst gekende plan van Brussel – vrij uniek in zijn soort – is dat van Jacob Van Deventer (1550-1554). Later werden plannen snel aangevuld met panorama's. Belangrijke figuren waren Cornelis Matsijs, Van Heil en Bonnacroy. In de 16^{de} eeuw groeide ook de aandacht voor de omgeving buiten de stad en voor rustieke onderwerpen of landelijke taferelen. De landschappen met dergelijke scènes kregen in onze streken duidelijk de voorkeur boven mythologische of religieuze taferelen. De laatst vermelde scènes waren vooral succesrijk in Italië. Maar ook nieuwe media en technieken werden belangrijk, zoals de gravure en de prentkunst. Een minder kapitaalskrachtig publiek was in staat ze aan te kopen. Prenten en gravures werden dankbaar verwend als illustratiemiddel in topografische boeken of kunstenaarsencyclopedieën. Een beroemd voorbeeld is het boek over de Nederlanden, geschreven door Ludovico Guicciardini. Belangrijke prentkunstenaars waren o.a. Hans Collaert de Oude, Hans Bol en de families Visscher, Breughel, van Orley, Van Heil en Harrewijn. Vele musea in ons land bezitten ook schitterende, topografische tekeningen van 2 buitenlandse kunstenaars, van Wenzel Hollar en de Italiaan Remigio Cantagilina. Laatstgenoemde heeft trouwens zichzelf vaak op de voorgrond mee afgebeeld. De 17^{de} eeuw is zowel voor onze Zuidelijke als de Noordelijke Nederlanden de Gouden Eeuw van de landschapsschilderkunst. De dramatische gebeurtenis van 1695 zorgde in Brussel niet voor een artistieke breuk. Interessant waren nu de gezichten op gebouwen in puin en idyllische landschappen buiten de stad. Dit was o.a. de specialiteit van Van Heil of Augustin Coppens. De zichten werden zelfs verschillende malen in de 18^{de} eeuw uitgegeven. Derons en Martin behoorden duidelijk tot deze traditie. Ze werkten in de eerste helft van de 18^{de} eeuw en genoten lang weinig belangstelling. Pas op het einde van de 20^{ste} eeuw kwamen ze meer en meer op de kunstmarkt op de voorgrond te staan.

De aandacht voor de artiesten J.B. Derons en Andreas Martin- werken in privé-verzamelingen-

Tot ca. 1998 bevonden de meeste werken van deze 2 artiesten zich in slechts 2 openbare instellingen, de Koninklijke Bibliotheek en de verzamelingen van de Stad Brussel. In 1998 en 1999 kon de stad via 2 veilingen een zeer omvangrijke reeks werken verwerven uit de collectie Arenberg. Deze adellijke familie had al in de 18^{de} eeuw tekeningen aangekocht. Nadien heeft Louis –Englebert de collectie nog vergroot, door diverse veilingaankopen in 1801. Een andere belangrijke kunstverzamelaar was kanunnik Wouters. Derons' werk was in de 18^{de} eeuw niet zo bekend. Hij werd slechts summier vermeld: de enige biografie over Derons werd opgenomen in een kunstenaarsreportorium, geschreven door de Hollandse verzamelaar Christian Kramm, die in 1742 bepaalde tekeningen van Derons had verworven. Deze gezichten van het verbrande Hof en de Coudenbergabdij zijn nu in het bezit van de stad. De Kon. Bib. verwierf in 1811 een 2-delige beschrijving van het kanaal van Brussel.

Het was voorzien van verschillende gesigioneerde tekeningen van stadsarchitect W. De Bruyn en Derons. Tussen 1885 en 1921 kwamen diverse platen uit privé-collecties en heliotypen van de meest beroemde werken de collecties van het Handschriften- en Prentenkabinet vervoegen. Maar ook de stad Brussel bleef in de 19^{de} eeuw niet ten achter. In 1853 werden Derons' beroemde tekeningen van de herbouwde gildehuizen aan de Markt uit de collectie Schayes verworven. In 1900 volgde de schenking van graaf Cornet d'Elzius. De verzameling was complex: ze bestond uit een interessante reeks van geschilderde landschappen, gezichten op het verbrande Hof en allerlei oude foto's. Van Derons is geen enkel schilderij of gravure bekend.

In tegenstelling tot de werken van Derons waren de schilderijen van Martin al vanaf de 18^{de} eeuw een belangrijk verzamelaarsobject. We vinden ze vanaf 1764 al vermeld in talloze veilingcatalogen. De kunstenaar werd zowel met als zonder voornaam vermeld. Eigenaars waren beroemde personen, zoals onze landvoogd Karel van Lorreinen, de prins de Rubempré, raadslid en ontvanger Nicolas Grimbergs, J.L. Krafft en de kapelaan J. Van den Bloke. De werken in de laatst vermelde privé-collecties waren geschilderd 'in de stijl van Jan Breughel, Théobald Michau, Lens of Matthieu Schoevaert'. Sommige landschappen stonden expliciet vermeld als gestoffeerd 'met dieren, personages, dans- en jagersscènes'. Martin speelde in zijn tijd duidelijk in op de toen heersende internationale traditie en op de lokale smaak. Een keer werd de afkorting A van zijn voornaam vermeld. Als herkomst werd zowel Antwerpen als Frankrijk of Brussel opgegeven. Martin werd zoals Derons weinig vermeld in kunstenaarsrepertoria. Hij werd in de loop van de 20^{ste} eeuw steeds meer vermeld; zijn werken waren vanaf 1977 ook frequent aanwezig op veilingen. Martin vinden we o.a. ook terug in de onlangs uitgegeven 'Dictionnaire des peintres belges'.

Twee Brusselse artiesten die als goede vrienden elkaar beïnvloedden.

Deze beide kunstenaars hadden quasi dezelfde leeftijd. Ze werden respectievelijk in 1699 en 1700 geboren. Ze stierven ook kortelings achter elkaar, in 1762 en 1763. Martins vader en oudere broer waren kleermaker. Derons was het 4^{de} kind van een organist die eerst in de Sint-Gorikswijk en nadien in de Sint-Katelijneparochie actief was. Derons is misschien ook musicus geweest. Beide artiesten behoorden dus tot de begoede Brusselse burgerij. Derons bezocht gedurende een korte tijd de academie in 1719 en Martin werd in 1721 schilder. Toen deze kunstenaar als 'bejaerde jongeman' in 1754 huwde, werd Derons zijn trouwgetuige. Martin werd vanaf 1725 vermeld als 'liefhebber van de Academie' en kocht een woning in de Sint-Annastraat, gelegen 'achter de Jezuïeten' en bij de Strostraat. Zijn trouwgetuige werd ook een medehuurder Martin richtte bepaalde onderdelen van het huis in als atelier, boekenwinkel, handelszaak en verkoopsgalerij. Een eerste belangrijke vermelding van deze diverse activiteiten stond in de 'Gazette des Pays Bas' van 1742. Kunstenaars waren zowel in de Noordelijke als in onze Zuidelijke Nederlanden vaak boeken-, kunst- en prentverkopers, drukkers en verzamelaars. Auteurs van prenten bleven trouwens lang onbekend; hun werken werden vaak verkocht of verspreid onder de naam van de uitgever of de opdrachtgever. Martin bezat werken van Derons. Derons is in de woning van de Sint-Annastraat gestorven. Na het overlijden van Martin in 1763 werd Martins kunstcollectie geveild. Hij werd toen ook vermeld in het Kunstenaarswoordenboek van Wurzbach. Op de tijdelijke expositie in het stadhuis is aandacht besteed aan raakpunten. De werken van de bevriende artiesten werden op verschillende plaatsen zo opgehangen dat de beïnvloeding van Derons op Martin duidelijk te zien is.

Een rondreis doorheen stad en platteland, met het oog op een grotere kennis over deze artiesten

Een eerste deel van de tentoonstelling is gewijd aan de wijken 'intra muros'. We zien gebouwen uit de bovenstad, zoals het afgebrande Hof en het Paleis van de familie Oranje-Nassau, dat later vervangen werd door de Kon. Bibliotheek. Vervolgens is er veel aandacht besteed aan de mooie detailtekeningen van de gildehuizen aan de Grote Markt, alle in steen herbouwd na de zware beschieting vanop de Scheutvlakte door maarschalk de Villeroy, in opdracht van de Franse Zonnekoning. In dit deel zijn er ook diverse gezichten op het oude havenkwartier en tekeningen van de stadspoorten aanwezig.

In een 2^{de} zaal wordt de bezoeker geconfronteerd met pittoreske locaties, lusthuizen en kastelen buiten de stadsmuren. Derons heeft niet alleen uitvoerig aandacht besteed aan het Zoniënwoud, de dorpen Tervuren, Elsene, Sint-Gillis; Bosvoorde en Ukkel. Ook Anderlecht en de omgeving van het Kanaal van Willebroek komt aan bod. Het oude **Aumalekasteel**, gelegen aan de weg van Anderlecht naar Kurgem (bij de huidige Merelstraat en het Aumaleplein) was een mooi kasteeltje met opvallend toegangsgebouw. Het behoorde in de 16^{de} eeuw toe aan de Franse verbannen Karel van Lorreinen, hertog van Aumale en later aan de belastingsontvanger Van Ophem. In de 19^{de} eeuw was het complex een blekerij en een complex van arbeiderswoningen. Eind van de 19^{de} eeuw is het door de moderne urbanisatie verdwenen. Het **kleine kasteel** van Anderlecht bevond zich bij het Miniemnklooster en behoorde in de 16^{de} eeuw toe aan het kanunnikenkapittel. Het werd in de 18^{de} eeuw vervangen door een eigentijds, neoklassiek complex en verdween ook in de 19^{de} eeuw. Een tekening van een militair kamp op de Scheutvlakte, bevolkt door Hannoverse soldaten, is een interessant bewijs van het belang wat betreft strategie van deze Anderlechtse locatie. Het leger van de Zonnekoning heeft er dus op het einde van de 17^{de} eeuw niet alleen post gevat! Derons had ook oog voor economische activiteiten en voor sluizen, papiermolens en kleine dorpen of gehuchten. Of voor buitenhuizen van de Brusselse burgerij en hoge functionarissen. Ook verder gelegen dorpen, kastelen en speel- of lusthuizen in de Brusselse omgeving, waarvan er verschillende behoren tot de Groene Gordel, komen aan bod. We vinden er zichten van Drogenbos, de kastelen van Beersel, Gaasbeek en Groot-Bijgaarden... te veel om allemaal op te sommen.

Beelden van buitenverblijven: een interessante informatiebron

Van sommige centra in de Zuidelijke Nederlanden is het buitenleven zeer goed gekend, door o.a. archiefdocumenten en beschrijvingen. Een opmerkelijk 'villa'-fenomeen was aanwezig rond Antwerpen. Meer dan 371 rustieke huizen waren er op het einde van de 16^{de} eeuw aanwezig. Het fenomeen bleef echter niet beperkt tot Antwerpen. Dit was ook voor Brussel het geval. Helaas ging zeer veel archiefmateriaal verloren in 1695. De iconografische bronnen en de werken van Derons en Martin zijn daarom des te belangrijker. Lust- of speelhuizen, jachtverblijven, hoeven, landelijke woningen en waterkasteeltjes werden de belangrijke buitenverblijven van de toenmalige elite, bereikbaar dank zij de aanleg van deels geplaveide wegen en heerwegen.

Een expositie die een aanzet moet zijn voor een verdere, diepgaande studie

De werken van deze 2 artiesten zijn én niet altijd gesigineerd én ook voorzien van signaturen in verschillende vormen en schrijfwijzen. Vele kunstwerken uit de 18^{de} eeuw bleven anoniem en kregen, zoals reeds eerder was aangehaald, de naam van de opdrachtgever of de uitgever. In het verleden zijn er zowel in het binnen- als buitenland honderden veilingen georganiseerd geweest. Telkens werden ook veilingcatalogi uitgegeven.

Tot op heden is de biografische kennis van deze 2 artiesten beperkt. Het doel van deze expositie is driedelig: meer over het leven en het milieu van deze artiesten te weten te komen, de typische kenmerken van hun werk te leren onderscheiden en onbekend werk in privé-collecties op het spoor te komen.

Een rijkelijk geïllustreerd boek als catalogus

Naar aanleiding van deze tijdelijke tentoonstelling is een ingebonden boek van 184 pagina's met méér dan 200 illustraties uitgegeven. Deze publicatie is het vierde nummer uit de reeks 'Fontes Bruxellae' en is ingedeeld in diverse thematische hoofdstukken, waaronder een historische context en een analyse van de landelijke woning. Het tweede gedeelte is een catalogus, waarbij de tekeningen van locaties buiten de stadswomwalling alfabetisch geordend zijn. De publicatie bevat ook een bibliografie en 3 bijlagen en werd geschreven door Anne Deknop. Het boek is in het Nederlands en het Frans beschikbaar en kost 38 euro. Het kan aangekocht worden op de tentoonstelling en in het Broodhuis. Het kan ook toegestuurd worden mits storting van 40,50 euro (prijs van het boek en de verzendingskosten op het reknr. van het Museum van de stad Brussel 191-0511261-37. Het ISBNnr is 978-2-930423-06-7.

Praktische informatie i.v.m. de expositie:

Alle dagen toegankelijk, behalve op maandag en op de feestdagen 1 en 11/11, 31/12 en 01/01/2008- eveneens gesloten op 24 en 25/12

Combitticket (expo+ toegang Broodhuis) 2 tot 4,5 euro voor schoolgroepen, studenten, volwassenen en senioren

Onder de 12 jaar: toegang gratis

Combitticket individueel : 5 euro

Rondleidingen dienen gereserveerd te worden.

Nadere informatie: www.brucity.be of 02/ 279 43 68 (educatieve dienst van het Broodhuis)